

М. Герасименко,
старший викладач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету,
м. Херсон
e-mail: NV_Gerasimenko@mail.ru

ЗНАННЯ В КОНТЕКСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Науковий дискурс фіксує неоднозначність думок науковців стосовно визначення сучасного етапу суспільної еволюції. Проте, не дивлячись на відмінності в оцінках того, що вважати характерною ознакою сучасних і майбутніх змін («глобалізація», «постіндустріальне суспільство», «технотронна ера», «епоха інформації» тощо) практично всі вони визнають найважливішою закономірністю сучасної стадії розвитку людського суспільства – зростання ролі інформації та знання у різних виявах суспільної буттєвості. Знання, поряд з інформаційно-комунікаційними технологіями, забезпечують докорінні перетворення на рівні практично всіх сфер життєдіяльності суспільства, а такі фактори виробництва, як природні ресурси, робоча сила і капітал, втратили донедавна вирішальне значення й відійшли на другорядні, периферійні позиції, оскільки нині їх кількісні та якісні показники перебувають в істотній залежності від певного рівня знань і вміння ефективно застосувати знаннєві ресурси на практиці.

Характерною ознакою сучасної людської діяльності є наявність у кожному продукті й послугі знання в інтелектуальній або в опредметненій формі. В наш час наукоємні сектори економіки відіграють визначальну роль в економічному розвитку провідних країн світу. «Знання, є основним, пануючим чинником продуктивності і в масовому виробництві; тепер вони стають головним предметом і головним результатом праці, що зумовлює реорганізацію галузей навколо створення знань і реструктуризацію всієї економіки країни навколо сфери накопичення інформації» [6]. У зв'язку з цим, форму соціального буття, в якому знання виступають організуючим принципом усього суспільства, доречно назвати «суспільством знань».

«Суспільство знань» в концептуальному вимірі відносять переважно до постіндустріального етапу суспільного поступу. Термін «суспільство знань» («knowledge society») вперше використав у своїх працях 1966 році Р. Лейн. Розуміння суті цього визначення в наукових презентаціях або виводиться як похідне від суті інформаційного суспільства, теоретично представленого в працях Д. Белла і О. Тоффлера, або зводиться до визначення сучасного розвитку цивілізації і як «інформаційного суспільства», і, водночас, як «суспільства знань» [4, с.104]. Основу концепції власне «суспільства знань» склали дослідження Ф. Махлупа і П. Друкера, в яких було висунуто припущення про становлення принципово нового типу економіки – «економіки знань». При цьому, у книзі «Посткапіталістичне суспільство» (1993) П. Друкер зауважив, що можливо, нинішнє суспільство ще передчасно розглядати як «суспільство знань», але ми з певністю можемо говорити про створення економічної системи на основі знання. Подальшого розвитку концепція суспільства знань набула у працях Н. Штера, Р. Райха, П. Вайнгартена. Науковці слушно відзначають когерентність, сумірність концепції суспільства знань з концепціями «спільнот, здатних навчатися» (Р. Хатчесон, Т. Хусен) та «організацій, спроможних до самоосвіти» (П. Сенге).

Нині дискусії щодо руху в напрямку «суспільства знань» вийшли на рівень міжнародних форумів та зустрічей на найвищому рівні – зокрема, під егідою ООН. Світовий банк в рамках програми «Знання для розвитку» розробив методики розрахунку індексів і показників, які дозволяють порівнювати країни і групи країн за рівнем розвитку системи

знань. «Суспільству знань» також присвячено Всесвітню доповідь ЮНЕСКО «До суспільств знань», опублікованій у 2005 році.

Аналіз різних статей, фундаментальних досліджень, наукових доповідей та повідомлень, що стосуються характеристики сучасного суспільства і перспектив його розвитку, свідчить, що терміни «суспільство знань» та «інформаційне суспільство» використовуються переважно синонімічно. Однак, в уже згадуваній вище доповіді ЮНЕСКО, її автори чітко позиціонують відмінність концепції суспільств знань від ідеї розвитку інформаційного суспільства, оскільки поняття інформаційного суспільства ґрунтується, перш за все, на досягненнях технології. Поняття ж суспільств знання має на увазі ширші соціальні, етичні та політичні параметри. До того ж множина використана не випадково, а для того, щоб підкреслити, що немає єдиній моделі суспільного розвитку, яку можна «поставити під ключ» [2, с.19-20].

Погоджуючись з авторами доповіді, слід зауважити, що невід'ємним атрибутом сьогодення постають фрагменти кліпового мислення, які підміняють системні знання хаотичною інформацією. Здавалося б, знання – за великим рахунком – співпадає з інформацією (знання у вузькому сенсі – дані, інформація. Див. Вікіпедія). Втім, логіка розвитку соціології призвела до того, що дві дисципліни – соціологія знання та соціологія інформації (або ж засобів масової комунікації) помітно розійшлися між собою як щодо предмету розгляду, так і щодо методів вивчення. Предмет виявився різним вже хоча б тому, що знання охоплює саме змістовні, значущі дані про світ, натомість в інформацію включаються відомості безвідносно до їхньої значущості. Сучасні глобалізаційні процеси відбуваються за умов, коли «основним ресурсом стає інформація, а фактором, що стимулює чи обмежує розвиток суспільства, – знання» [5, с.75].

Звертає на себе увагу й те, що піднесення і утвердження гегемонії комп'ютера в суспільстві сучасного формату співпало із занепадом гуманітарної сфери: саме завдяки комп'ютеру в свідомості сучасної людини дивовижним чином поєднуються неймовірна обізнаність та світоглядна інфантильність, почуття всемогутності та невротичної невпевненості. Поширення знань відбувається на тлі їх фрагментації, вівісекції на автономні сегменти, розпорошення системного світосприйняття, неспроможності свідомості пересічного індивіда до цілісного, поліаспектного осягнення дійсності. До того ж «інтернет для багатьох користувачів перетворюється з царства знань у царство інформації, іншими словами, в «другу реальність», яка поступово витісняє зі свідомості конкретне людське життя, перетворюючись на подобу fast-food – fast thinking – готову «їжу» для роздумів. При цьому інформація як віртуальний «двійник» знання здебільшого не стає, на відміну від реальної матриці когнітивного процесу, стимулом до дії. Більше того, її циркуляція все частіше є фантомом, самоціллю, відірваною від критерія користі, а тим більше – від вдосконалення внутрішнього світу людини [1, с.131].

Важливим теоретико-методологічним завданням нині постає змістовна демаркація знання та інформації: якщо знання – це результат пізнання дійсності, котре має системне й несуперечливе оформлення і є об'єктивним (незалежним від волі людини), то інформація – це відомості, які здебільшого виражають суб'єктивний (суб'єктивований) підхід, можуть бути недостовірними й суперечливими. Як суб'єктивний феномен інформація часто стає на заваді об'єктивному, трансуб'єктивному оперуванню, відтак, актуалізується потреба зміщення основного акценту із засвоєння обсягу інформації на активізацію мисленнєвої діяльності й розвиток самостійного, критичного, рефлексійного мислення. Істотним же проблемним аспектом знань є його відносність: через прискорене старіння відбувається витіснення знань інформацією, перетворення знань на інформацію.

Знання має специфічні ознаки, які виокремлюють його з-поміж інших ресурсів. Перша – знання, по суті, не є конкурентним ресурсом, тобто воно є загальнодоступним. Ним можуть користуватися водночас багато людей. Друга ознака – знання як таке є нематеріальним, а тому вічним, «нетлінним». Третя – для знання немає «прямої» дороги, воно накопичується нелінійно, тобто завдяки відкриттям і осяанням воно зростає стрибкоподібно. Четверта

ознака – знання відносно, тобто кожний окремих фрагмент знання набуває значення лише в системі інших фрагментів, які утворюють контекст. П'ята – знання кумулятивне, оскільки може поєднуватися з іншим знанням. Чим більше знань, тим різноманітніші з них комбінації. Шоста ознака – знання є найбільш мобільним ресурсом. Сьома – знання можна «стиснути» до ряду абстракцій і символів (тобто воно компактне). Восьма ознака – знання невичерпне та накопичується з прискоренням [3, с.25]. Динаміка його накопичення така, що коли дитина, яка народилася сьогодні, завершуватиме навчання в коледжі, то обсяг доступних їй знань збільшиться в чотири рази. А коли їй виповниться 50 років, то корпус знань збільшиться в 32 рази, оновившись за півстоліття на 97%.

Сфера знань є істотним фактором і ресурсною перевагою сучасного суспільства. У такому суспільстві, системі освіти належить одна з основних – якщо не визначальна – роль у сталому його розвитку і відтворенні соціальних інститутів. Якщо раніше ця система мала основною функцією соціалізацію людини за допомогою трансляції історично апробованих соціальних патернів і навичок, то в суспільстві знань на систему освіти покладається не менш, якщо не більш важлива функція, – формування на рівні як індивідуальної, так і суспільної свідомості системи випереджаючої ментальної і когнітивної адаптації до соціального життя в умовах масованих інформаційних потоків та її ефективної організації на основі динамічно оновлюваного знання.

З огляду на те, що знання є унікальним продуктом, на відміну від товарів, на які існує ринкова ціна, і доступне тільки тим, хто може його засвоїти, а отже, володіти ним і користуватися, перед системою освіти постає задача також і формування людей здатних навчатися, вміло аналізувати великі обсяги інформації й обирати лише потрібну, креативно мислити і генерувати принципово нові ідеї, направляти свої зусилля на суспільне благо. Принципи, що мають реалізуватися в соціальній системі суспільства знань у перспективі, повинні бути закладені в освітніх стратегіях вже нині. Це наголошує на визначальності випереджаючого розвитку системи освіти в сучасному суспільстві. Такий акцент пояснюється насамперед якісно новим масштабом її детермінативного впливу на формування реалій майбутнього суспільства, яке визначається не стільки станом матеріального, скільки характером духовного виробництва і може стати реальністю лише внаслідок розвитку відповідних освітніх тенденцій.

Отже, презентований вище матеріал дає підстави зробити наступні висновки: зростання ролі знання в усіх сферах життєдіяльності має статус імператива сучасної стадії розвитку людства; на основі знань ми облаштовуємо все наше життя, вони є організуючим принципом усього суспільства, а тому таку форму соціального буття доречно назвати «суспільством знань»; не можна ототожнювати концепт суспільства знань і інформаційного суспільства, оскільки поняття інформаційного суспільства ґрунтується на досягненнях інформаційно-комунікаційних технологій, а суспільство знань передбачає і соціальні, моральні та політичні параметри; модель «суспільства знань» не може бути єдиного стандарту, вона повинна враховувати культурні, соціальні, економічні та інші особливості тих конкретних суспільств в яких знаходить свою реалізацію; у сталому розвитку суспільства знань випереджаюча роль належить системі освіти, яка зобов'язана підготувати громадськість адаптовану до життя в безкінечному потоці інформації та в організаційних стосунках, що постійно оновлюються на основі знання.

Список використаних джерел

1. Андреев И., Назарова Л. Электронная западня // Свободная мысль. – №1/2014. – С. 122–135.
2. К обществам знания: Всемирный доклад ЮНЕСКО. Париж: Изд-во ЮНЕСКО, 2005. – 239 с.
3. Кочетков В.В. К вопросу о генезисе постиндустриального общества / В.В. Кочетков, Л.Н. Кочеткова // Вопросы философии. – 2010. – № 2. – С. 20-25.
4. Писаренко Н.Н. Концепція «суспільства знань»: зміст, основні характеристики / Н. Н. Писаренко // Водний транспорт. – 2013. – № 2. – С. 103-107.